

Besættelsestiden i et erindringshistorisk perspektiv

OBS: Se tidslinje nederst i dokumentet + vigtige begreber.

Mulige problemstillinger

- Hvordan huskes besættelsestiden? Hvad glemmer vi, og hvad ophøjer vi?
- Hvordan bruges besættelsestiden politisk? Hvilke budskaber kan den være med til at formidle?
- Hvordan har vores forståelse af besættelsestiden ændret sig gennem historien?
- Hvorfor køber vi ind på konsensusmyten, når vi godt ved, at den ikke er historisk korrekt?
- Hvad skete der i de forskellige stadier af besættelsen i Danmark og hvilke personer spillede centrale roller?
- Hvilke bagvedliggende grunde var der til, at Danmark førte en samarbejdspolitik?
- Hvordan oplevede de involverede jødeaktionen i 1943?
- Hvilke konsekvenser havde nazisternes besættelse for de danske jøder?
- Hvordan adskilte danskernes oplevelse af besættelsen sig fra den oplevelse andre borgere havde i andre tysk-besatte områder?
- Hvilken betydning har det i dag, at vi erindrer Holocaust og nazisternes racistiske menneskesyn?
- Hvordan kan man handle for at bidrage til, at en lignende situation undgås fremadrettet?

Tidsmæssig afgrænsning

Besættelsen er en betegnelse for en femårig periode fra 1940-45, hvor Danmark var besat af Tyskland under Anden Verdenskrig. Selve besættelsestiden er da givet ved den femårige periode, mens den udenrigspolitiske strategi, der blev ført i perioden snarere var et udtryk for en politik, man havde ført i mange år forinden.

Dette kan bl.a. ses, da den daværende Radikale udenrigsminister P. Munch den 27. juni udtaler til den danske presse, at det ikke gavner at tage ”en alt for lidenskabelig partitagen herhjemme overfor Hitlerfolkene. Det gavner aldrig at være alt for ubehagelig over for folk, man måske senere skal til forhandlings- bordet med.” P. Munchs holdning blev udgangspunktet for den forsigtige danske udenrigspolitik i 30’erne, der handlede om at føre lav profil. Danmark var nemlig neutral og forsøgte at bevare og videreføre den neutralitetspolitik, som man havde haft held med under Første Verdenskrig.

Man kan tilføje, at Danmarks store tab under og efter Napoleonskrigene, samt den anden slesvigske krig (1864), kan have været med til at præge den danske udenrigspolitiske mentalitet.

Centrale træk ved perioden

- Da Danmark den 9. april 1940 blev besat af tyskerne, blev der indkaldt til krisemøde på Amalienborg, hvor kong Frederik d. 9, regeringen og cheferne for de forskellige militære værn deltog. På mindre end to timer blev det på dette møde besluttet, at Danmark ikke skulle yde den tyske besættelsesmagt militær modstand, men at man ville efterleve besættelsesmagts krav om en såkaldt 'fredsbesættelse'.
 - Den hurtige beslutning om ikke at yde modstand overfor besættelsesmagten kan da forklares ved (1) Danmarks forholdsvis dårlige militære ressourcer, men (2) det totale nederlag i den anden slesvigske krig (1864), har også spillet en rolle i politikernes overvejelser.
 - Man førte dog allerede en tilpasningspolitik i 1930'erne, hvor de danske medier blev bedt om at udføre selvrensensur ved ikke at skrive negative historier om Tyskland og landets nazistiske ledelse. Desuden lukkede Danmark lige som andre europæiske lande sine grænser for tysk-jødiske flygtninge.
- Samarbejdspolitikken gjorde, at Danmark kunne beholde landets demokratiske institutioner; regeringen, Folketinget, domstolene og politiet, og al samarbejde skulle foregå gennem de sædvanlige diplomatiske kanaler.
 - Tilbuddet om samarbejdspolitik fik også Norge, Holland og Belgien, dog var det kun Danmark, der tog imod det.
 - Norge kæmpede imod tyskerne, men måtte kapitulere den 10. juni 1940.
- Den 10. april, dagen efter besættelsen, blev SR-regeringen udvidet til en 'samlingsregering', der skulle dække det politiske spektrum bredere ved at optage tre såkaldte 'kontrolministre' fra Venstre og tre fra de Konservative
 - Dilemmaet om samarbejde vs. modstand var allerede var besættelsens første dag et centralt element i politikernes bevidsthed.

- De første år af besættelsen forholdt Danmark sig roligt, og gjorde ikke modstand — tværtimod. I 1941 krævede tyskerne fængslingen af 38 kommunister, mens det danske politi arresterede 339.
 - Denne type politik, hvor man yder mere overfor besættelsesmagten end de kræver, kan 'aktiv tilpasning', og blev personificeret gennem udenrigsminister (1940-1943) Eric Scavenius, der fra 9. november 1942 til 29. august 1943 blev statsminister.
 - Det er efterfølgende blevet diskuteret, om Scavenius gik for langt i sin tilpasning til tyskerne, og om han egentlig havde sympatier med dem, eller om han var en dygtig diplomat og politiker, der formåede at navigere Danmark gennem en kompliceret og farlig situation.
- Selvom Danmark førte en samarbejdspolitik frem til den 29. august 1943, og den aktive modstand i perioden op til samarbejdspolitikken endte var begrænset, udviklede der sig en stigende grad af passiv modstand.
 - Der skete således en slags national vækkelse af befolkningen, og man begyndte at værne om nationens værdier. Et eksempel på en organisation, der netop forsøgte at fremme dette var Dansk Ungdomssamvirke, der forsøgte at fremme demokratiske og danske værdier, så nazismen ikke fik fat i ungdommen.
 - Det var de unge, der var mest kritiske overfor samarbejdspolitikken, og også dem, der i større grad gjorde aktiv modstand.
- Når man taler om modstandsbevægelsen, anser de fleste det som en samlet gruppering, hvilket må siges at være stærk forsimplet. Den første modstand begyndte at skyde op forskellige steder i landet i form af forskellige små selvstændige grupper med meget forskellige politiske dagsordener. Modstandsgrupperne havde typisk rødder i de politiske ydrefløje (kommunisterne og de nationalkonservative). I 1942 begyndte den første sabotage, som dog ikke var særlig effektiv, fordi sabotørerne ikke havde sprængstof, men kun brandbomber.
 - I takt med at modstandsgrupperne voksede, og der blev flere sabotageaktioner, blev det nødvendigt at organisere indsatsen. Den 16. september 1943 blev Danmarks Frihedsråd (paraplyorganisation for modstandsbevægelsen) dannet af repræsentanter fra fire illegale organisationer: Danmarks Kommunistiske Parti, Dansk Samling, Frit Danmark og Ringen. Frihedsrådets rolle som leder og koordinator af modstanden var selvbestaltet, og ikke alle anerkendte dem.

- Frihedsrådet begyndte også at planlægge, hvad der skulle ske, når Danmark blev befriet. Programmet kom til at hedde 'Når Danmark atter er frit'.
 - Udarbejdelsen af et sådant program kan ses som en bredere tendens i Europa, efter Hitler tabte slaget ved Stalingrad og mistede 650.000 soldater. Her blev det tydeligt for de allierede, at Tysklands chancer for en sejr af krigen var begrænset.
- I 1943 skete et brud i den hidtil herskende samarbejdspolitik; Illegale aktiviteter og sabotage var taget til, hvilket i det såkaldte Augustoprør, hvor der var strejker og gadeoptøjer i mange danske byer.
 - Besættelsesmagten så oprørene i august som en koordineret indsats, og krævede omfattende straffe til oprørsdeltagerne, herunder dødsstraf for sabotage. Regeringen kunne ikke acceptere tyskernes krav og indgav sin afskedserklæring den 29. august 1943. Samarbejdspolitikken var nu officielt fortid og tyskerne indførte dødsstraf for sabotage.
- Efter samarbejdspolitikken sluttede skete der en ændring i, hvordan danskerne opfattede besættelsesmagten. Dette kan eksempelvis ses i jødeaktionen, hvor civile danskere hjalp 700 jøder (omkring 95% af dem, der levede i DK) med at flygte til Sverige. Det skal dog siges, at der blev taget betaling for størstedelen af al transport til Sverige.
 - Evakueringen fik stor betydning for de allieredes opfattelse af Danmarks stilling under krigen og var medvirkende til, at flere danskere fik berøring med og fattede sympati for modstandsarbejdet.
- Modstandsbevægelsen blev efter jødeaktionen styrket og organiseret, og sabotagen tiltog. Besættelsesmagten reagerede ved at organisere et dansk SS-korps (Schalburgkorpset), der udførte gengældssabotage og clearing-mord, hvor de myrde uskyldige og ofte kendte danskere for at skabe frygt i befolkningen.
 - Modstandsbevægelsen reagerede på dette, ved at udføre stikkerlikvideringer på dem, som de formodede eller vidste videregav op-lysninger til tyskerne om modstandsbevægelsens arbejde.
- I 1944 udbrød den såkaldte 'Folke-strejke', fordi besættelsesmagten bekendt- gjorde at de ville henrette 100 tilfangetagne sabotører som følge af en stor sabotageaktion på en våbenfabrik

- Strejken blev til en styrkeprøve mellem frihedsrådet og de etablerede partier, der opfordrede danskerne til at stoppe strejken. Folk lyttede til frihedsrådet og efter en uge gav besættelsesmagten efter for Frihedsrådets krav om at hæve undtagelsestilstanden og fjerne det frygtede Schalburgkorps fra gaderne.
- Den 19. september 1944 blev det danske politi interneret, fordi de nægtede at bekæmpe sabotagen, og tyskerne mente, at de ikke længere kunne stole på politiet længere. Det lykkedes mellem 7.000 og 8.000 politifolk at gå under jorden og undgå arrestation, men ca. 2.000 politi- folk blev interneret og sendt til den tyske kz-lejr Buchenwald.
 - Tyskerne oprettede herefter deres eget politikorps, HIPO, der var markant hårdere og gjorde det farligere at være en del af modstandsbevægelsen.
- Hen imod slutningen af besættelsestiden var flere politiske moderate borgere blevet en del af modstandsbevægelsen, og nogle af de etablerede politikere rækkede endda hånden ud til modstandsbevægelsen, som de før havde taget så stærk afstand fra.
- Efter befrielsen blev der dannet en befrielsesregering bestående af medlemmer fra 'de gamle partier' og modstandsbevægelsen. Dermed signalerede man, at kløften mellem dem der havde stået for samarbejdspolitikken og den væbnede modstand var lukket.
- Folketinget vedtog efter befrielsen en række love om retsforfølgelse for landsskadelig virksom- hed, der havde tilbagevirkende kraft, dvs. at man efter befrielsen kunne blive dømt for noget, der havde været lovligt, da man begik handlingen. Man genindførte også dødsstraf. I alt blev over 30.000 interneret, 13.000 blev dømt og 46 blev henrettet.
 - Straffen var hårdest lige efter befrielsen, da der her var pisket en folkestemning op. De blev senere mildere og mildere, og den sidste dømte blev løsladt i 1960.
 - Både dengang og nu er lovgivningens tilbagevirkende kraft og dommenes aftagende hårdhed blevet kritiseret for at bryde med den almindelige retssikkerhed.

Centrale spørgsmål:

- **Hvad menes der med begrebet 'konsensusmyten'?**

Konsensusmyten henviser til en udbredt tro om, at politikere og modstandsfolk havde spillet hver deres nøje planlagte rolle i det store samlede spil om beskyttelsen af Danmark, hvor samarbejdspolitikkerne fungerede som et beskyttende skjold for Danmark, mens modstandsbevægelsen så fik mulighed for at udøve det aktive illegale arbejde og sabotage.

Myten er blevet problematiseret af flere historikere, fordi den giver et indtryk af, at der fra besættelsens første dage var en slags samlet strategi for, hvordan Danmark skulle klare sig

gennem besættelsen — dette var i midlertidigt ikke sandheden. Desuden herskede der blandt mange danskere end opfattelse af, at alle havde gjort noget mod besættelsesmagten. Mange danskere tog også del i modstandskampen i besættelsens aller- sidste dage, og kunne derfor føle sig som ægte frihedskæmpere. En undersøgelse fra Gallup fra 1948 viste således, at 11% af de adspurgte danskere mente, at de havde været en del af modstandsbevægelsen, hvilket ville svare til 300.000 — omkring 6 gange så mange som det historiske skøn ligger på. Det tyder på, at fortællingen om fælles modstand mod den tyske overmagt har fået en overdrevet stor rolle i det nationale erindringsfælleskab.

- Hvordan afspejles konsensusmyten i filmen "De Fem År" fra 1955?

Konsensusmyten propageres på flere måder i filmen, De fem år fra 1955. Et centralt element, der fremmer konsensusmyten, er filmens opbygning, der karakteriseres ved en klassisk start, midte og slutning. Her udgøres starten af besættelsen af DK, den 9. april 1940, midten af augustoprøret i 1943 og slutningen med befrielsen den 4. maj 1945. Starten og slutningen sætter dermed rammen for fortællingen og årene imellem, altså selve besættelsen, defineres, med udgangspunkt i modsætningerne, som noget anderledes. Besættelsen bliver dermed til en kamp mellem det gode og det onde og som en kamp mellem danskerne og tyskerne. Det medfører, at den danske befolkning bliver portrætteret som en homogen gruppe, hvor alle, på hver sin måde, kæmpede mod Tyskland. Men så simpel var virkeligheden i midlertidig ikke.

Selve fortælleformen er endnu et element, der fremmer konsensusmyten. Denne er præget af modsætningen mellem det gode mod det onde og gennemsyrrer hele filmen. Den er dermed med til at skabe et utroværdigt og forsimplet billede af besættelsen. Filmen kan dermed ikke bruges som en nøgtern beskrivelse af fortidens historiske hændelser, men snarere omkring, hvordan den kollektive erindring om besættelsen i DK opstod.

- Hvad var forskellen mellem 'aktiv og passiv' modstand?

Passiv modstand henviser til modstand gennem 'blød magt', altså en dyrkelse af den danske nation, forsamlinger, hvor man synger m.m. Hård modstand henviser dermed til modstand med 'hård magt', hvor man bl.a. griber til likvideringer og sabotager.

- Hvorfor reagerede den danske regering med aktiv tilpasningspolitik, da Danmark blev besat af Tyskland den 9. april 1940?

Fordi Danmark (1) ikke havde nogle militære ressourcer, der kunne måle sig med Tyskland, man (2) ville undgå en massiv ødelæggelse af land og infrastruktur, man (3) ville bevare sine institutioner og (4) den danske krigsmentalitet var lig 0 efter det store tab i 1864, samt tabet af

Napoleonskrigene (1803 – 1815, med Danmarks deltagelse fra 1807, hvor briterne bombede København).

- **Hvorfor er besættelsestiden den periode i dansk historie, der giver mest anledning til debat, bøger og film?**

Sandsynligvis fordi brutaliteten, undertrykkelsen og systematikken af dette, under besættelsestiden var på et niveau, som Danmark endnu ikke have mødt fra et udenlandsk militær. Dertil kommer, at det er en enkel historie, med en tydelig skillelinje mellem god og ond.

- **Hvad menes der med at besættelsestiden i modsætning til vikingetiden er 'politisk farlig'?**

Fordi det er forholdsvis aktuelt og anden verdenskrig generelt er en begivenhed, der er 'politisk farlig'.

- **Hvilke fordele og eller ulemper havde Norge ved at nægte at samarbejde med Nazityskland?**

Fordele: Beholdt national identitet, suverænitet, stolthed m.m., tættere samarbejde med England, historisk stolthed, dyrere for Tyskland

Ulemper: Flere døde, mindre stabil infrastruktur, dyrere for Norge

- **Hvordan var opbakningen til krigen i de første år?**

I de første år forholdt danskerne sig forholdsvist passivt, sandsynligvis fordi de ikke mærkede synderlig mange af krigens konsekvenser, samtidig med, at der nok har været en vis frygt overfor tyskerne (i begyndelsen viste man ikke, at de ville tabe).

- **Hvorfor giver 'kommunistloven' i dag anledning til fordømmelse i dag?**

Fordi den var et grundlovsbrud, der modsiger den ellers grundlovssikrede forsamlingsfrihed, der blev indført med Grundloven i 1849. Den giver da stor fordømmelse i dag, da den er et udtryk for, at man forsøgte at ulovliggøre visse politiske holdninger. Den primære grund til at loven blev indført var således, at man ville fjerne den kommunistiske ideologi fra Danmark. Loven fik blandt andet den konsekvens, at det kommunistiske Arbejderbladet blev lukket, og det danske kommunistiske parti (DKP) blev ulovligt.

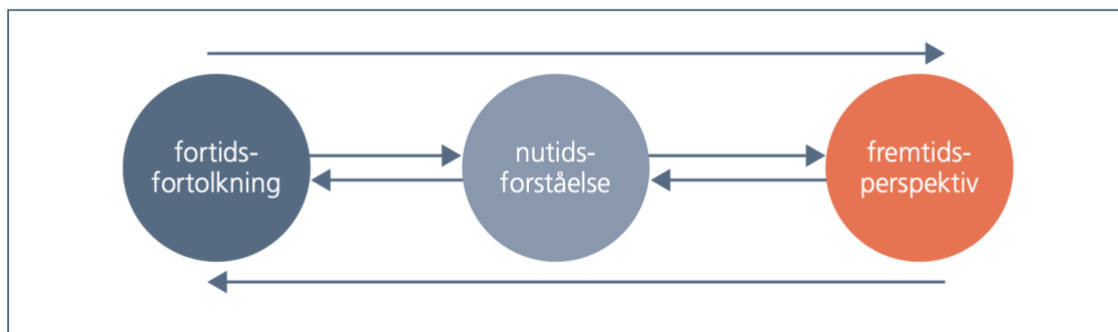
Kommunistloven kunne dog ikke 'fjerne' kommunismen endegyldigt, og der opstod nu små illegale undergrundsmiljøer, der forsøgte at gøre modstand mod tyskernes stigende krav og dermed vise omverdenen, at Danmark ikke var på tyskernes side.

- **Hvornår begyndte den aktive modstand og hvilke samfundsgrupper støttede op om den?**

Den aktive modstand begyndte i 1942 og systematiserede sig senere i 1943 under frihedsrådet. Det var primært unge fra de politiske ydrefløje (kommunister & nationalkonservative), der deltog i de tidlige sabotager. Frihedsrådet bestod af: Danmarks Kommunistiske Parti, Dansk Samling, Frit Danmark og Ringen

- **Hvilke erindringspolitiske konflikter giver besættelsestiden anledning til?**

Der kan opstå konflikter, når man bruger fortidige begivenheder eller erfaringer til at legitimere noget i nutiden. Det kaldes aktualisering, og det mest kendte og kontroversielle eksempel på Historiebevidsthed

en aktualisering af besættelsestiden er den tale Anders Fogh Rasmussen holdt på Søværnets Officerskole den 29. august 2003. Talen blev holdt i anledning af 60-året for samarbejdspolitikken sammenbrud, og i den tog Fogh Rasmussen meget kraftigt afstand fra besættelsestidens samarbejdspolitik. Han fortolker således samarbejdspolitikken for et ting på fejhed, og udleder for nutiden, at DK skal føre en mere aktivistisk udenrigspolitik. I modellen nedenfor, er Foghs historiebrug eksemplificeret.

Den danske besættelsestidshistoriker Hans Kirchoff var blandt kritikerne af Foghs fortolkning af besættelsestiden, og den lære han udleder af historien: *”Statsministeren kalder samarbejdspolitikken for umoralsk og taler om et svigt. Sådan lød det også fra den illegale presse: Samarbejdspolitikken var egoistisk og materialistisk, modstanden var solidarisk og idealistisk. ... Men er det mindre moralsk at ville beskytte demokratiske institutioner imod en nazificering, som den vi ser i Norge — eller at ville forsvare økonomien mod udplynning og ødelæggelse – eller at ville beskytte befolkningen imod hungerdeportationer – det kan jeg egentlig ikke se.”*

Anders Fogh Rasmussen og Hans Kirchoff kan siges at være to forskellige positioner i en erindringspolitisk debat om fortolkningen af fortiden om besættelsestiden.

- **Hvilke interesser er i spil i striden om Frihedsmuseet?**

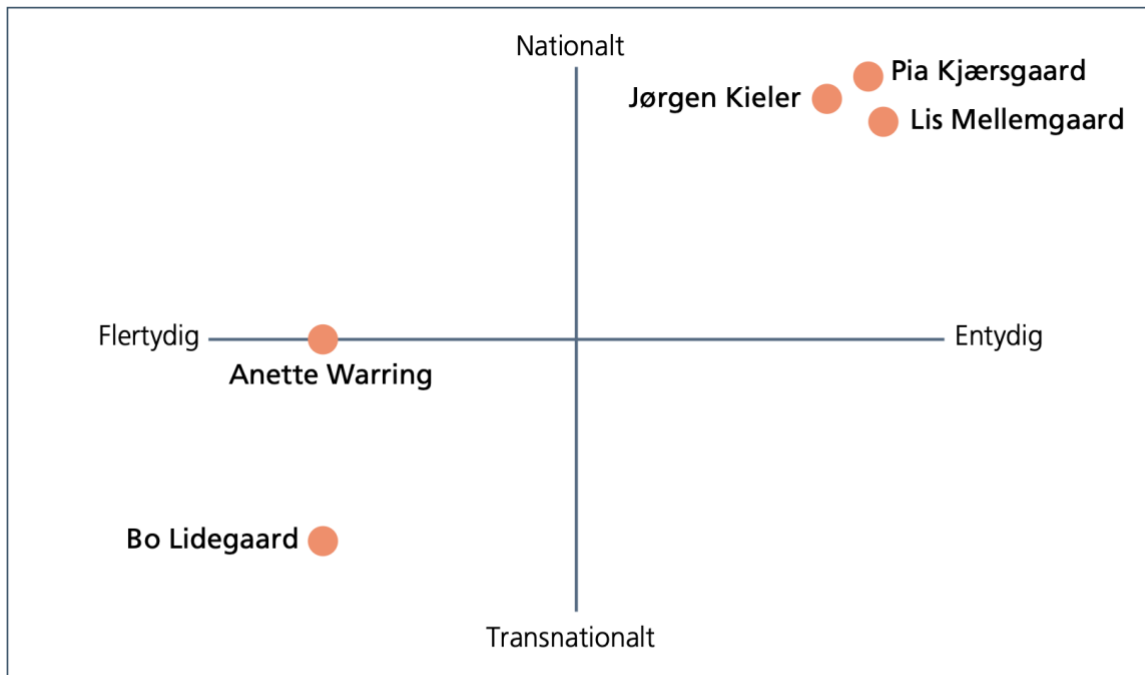
Diskussionen om Frihedsmuseet handler om, hvorvidt det nedbrændte Frihedsmuseum, hvis officielle navn var Museet for Danmarks frihedskamp, skal genoprejses uden ændringer. Diskussionen drejer sig i den forbindelse om, at en del historikere påpeger museet endimensionelle fortælling om besættelsestiden i bl.a. udstillingen 'Det kæmpende Danmark'.

Striden handler dog også om i hvor grad museet har et krav om også at belyse anden verdenskrig ud fra en international vinkel. Her mener Pia Kjærsgaard, at det nationale bør være i fokus, mens historiker og tidligere chefredaktør på Politiken, Bo Lidegaard, tillægger det internationale aspekt mere værdi.

Dertil kommer, at der er diskussion om, hvordan museet skal formidle historien, hvor nogle vil fastholde den gamle, genstandsorienteret måde at gøre det på, og andre i større grad vil lægge

vægt på vigtigheden af nye medier til at formidle fortiden overfor yngre generationer. En stor del af diskussionen handler også om, at nogle også ser museet som et mindested.

Erindringsfeltmodellen i brug: Erindringspolitisk kamp om Frihedsmuseet

De forskellige aktører i den erindringspolitiske debat om Frihedsmuseet er indsat som positioner i erindringsfeltmodellen. To positioner, der er meget uenige, og derfor ligger langt fra hinanden i modellen er politikerne Pia Kjærsgaard og historikeren Bo Lidegaard.

Kjærsgaard ønsker et Frihedsmuseum, der udelukkende har vægt på den **nationale** fortælling om den danske frihedskamp, som hun opfatter som en **entydig** fortælling om heltemod.

Lidegaard ønsker derimod et bredt og **transnationalt** fokus, hvor den danske besættelsestid sættes ind i en større europæisk sammenhæng, så man kan få indblik i de mere **flertydige** dilemmaer som f.eks. det de danske politikere stod i, da de valgte samarbejdspolitikken.

- Hvad er erindringspolitik

Historikeren Anette Warring definerer erindringspolitik således: "Når historien bruges med henblik på at opretholde, bearbejde eller omdanne eksisterende erindringsfællesskaber, kan man karakterisere det som erindringspolitik. Erindringspolitik er en form for magtudøvelse og betegner en særlig form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser. Erindring er et felt, hvor der kan føres magtkamp om, hvad der skal huskes, og hvad der skal glemmes. Erindringsfællesskaber og erindringspolitik udgør således et centralt magtvilkår og magtmiddel."

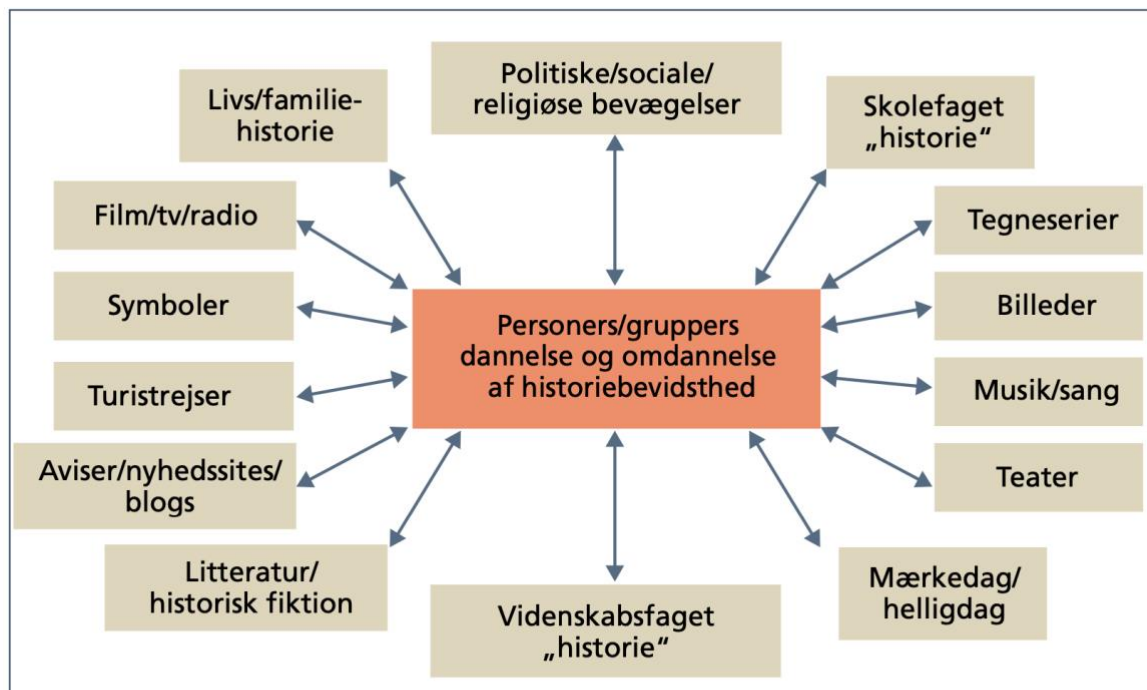
- Hvordan skabes den lille historie om anden verdenskrig?

Når vi arbejder med en periode som besættelsestiden, som påvirkede hele Danmark i en nær fortid, betyder det, at de fleste danskere kender nogen i deres familie, der levede på det tidspunkt. Hermed opstår der en kobling mellem det man kalder den store historie, altså de overordnede linjer i Danmarkshistorien, og den lille historie som er folks egne erindringer (biografisk erindring) eller familiehistorier.

I den forbindelse lavede erindringsforsker Harald Welzer en stor interviewundersøgelse blandt tre generationer af tysker, der viser, at når der er skamfulde kapitler i familiehistorien, sker der ofte en slags afkobling af familiehistorien fra den store historie. Welzer argumenterer her for, at især unge tyskere har et stort vidensbaseret 'leksikon', der indeholder faktuel viden om den store historie sådan som man lærer om den gennem skolen, aviser og bøger, og et følelsesbaseret 'fotoalbum', der indeholder familiehistorien og ens egne oplevelser og minder med eksempelvis ens bedsteforældre.

Når det kommer til nazitiden i Tyskland mener Welzer, at ofte er en svag eller ingen forbindelse mellem den store historie (leksikon) og den lille historie (fotoalbum).

Dannelse af historiebevidsthed

Modellen viser hvordan individers og grupper historiebevidsthed påvirkes fra mange forskellige steder og gennem mange forskellige medier. I praksis vil nogle af de forskellige påvirkninger være ofte mere betydningsfulde end andre.

- Hvilke faser er der, når man taler om film om besættelsestiden?

Ifølge Filmhistoriker Lars-Martin Sørensen:

1. Fase: Her er der tale om film, der udkom få år efter besættelsestiden. Bl.a. 'De røde enge' (1945), 'Den usynlige hær' (1945) og 'Tre år efter' (1948), her er der ikke på samme måde en heroisk vinkel, men et mere kritisk syn på det faktum, at Danmark ikke gjorde mere.
2. Fase: Her er der fokus på konsensusmyten, bl.a. i Christensen, T. et al., 1955: "De Fem År"
3. Fase: Denne fase indledes med Ole Christian Madsens film 'Flammen og Citronen' (2008), der fremstiller to modstands- folk, der har stikkerlikvideringer som specialitet. Her er der et mere kritisk syn på modstandsbevægelsen.

Det er dog værd at nævne, at den tredje fase jf. Sørensen er lidt uklar, fordi der også er andre, mere heroiske film efter 2008 om modstandsbevægelsen.

Centrale kilder

Statsminister Thorvald Staunings (S) nytårstale 1. januar 1940

I sin nytårstale 1. januar 1940 gjorde Statsminister Thorvald Stauning (S) status over Danmarks udenrigspolitiske situation. Statsministerens syn på situationen var ikke opløftende. Han gav dels udtryk for en svindende tro på, at neutralitetspolitikken kunne holde Danmark ude af 2. verdenskrig, som var blevet en realitet 1. september 1939 med Tysklands angreb på Polen. Man kan tale om, at der bliver brugt *priming* for at forberede befolkningen på en hård fremtid.

Frihedsrådets pjec "Er De nazist?", december 1943

I december 1943 udsendte Frihedsrådet illegalt pjecen "Er De nazist?". Formålet med pjecen var at forsvare modstandsbevægelsens sabotage. De, der tvivlede eller var imod sabotagen, skulle overbevises om at sabotage, trods materielle skader og deraf følgende besværligheder, var nødvendigt og ønskværdigt. Ifølge Frihedsrådet var modstandsbevægelsens sabotage udtryk for kampen for fred, frihed og demokrati, og sabotagen kunne forkorte krigen og desuden sikre, at Danmark kunne gøre sig fortjent til økonomisk hjælp fra de allierede efter krigens afslutning. Den illegale pjec blev trykt i 120.000 eksemplarer.

Christensen, T. et al., 1955: "De Fem År"

En film, der fremmer et meget ensidigt syn på besættelsestiden, med tydelig start, midte og slutning. Desuden har filmen et meget klart syn af hvem der er de gode og hvem der er onde. Filmen er da med til at fremme konsensusmyten (der står mere om, hvordan den er med til at fremme konsensusmyten længere oppe).

John Christmas Møllers (K) radiotale fra London 6. september 1942

I løbet af sommeren 1942 begyndte modstandsbevægelsens sabotageaktioner. Den tyske besættelsesmagt gjorde det hurtigt klart, at sabotagen måtte stoppes og lagde derfor pres på den danske regering for at gribe ind. Besættelsesmagten betvivlede de danske myndigheders evne og lyst til at stoppe sabotagen. Sabotagen var derfor en trussel mod den danske samarbejdspolitik, som regeringen ønskede at fortsætte for at opretholde en vis national selvstændighed og suverænitet. Den 2. september 1942 henvendte statsminister Vilhelm Buhl (S) sig i en radiotale til den danske befolkning med en appel om at stoppe sabotagen. Ved et tilfælde blev talen holdt samme dag, som den britiske luftfartsminister Sir Archibald Sinclair opfordrede de besatte landes befolkninger til at øve sabotage mod de tyske kommunikationslinjer. Nogle dage senere, den 6. september, holdt John Christmas Møller (K) den radiotale, der er gengivet her, over BBC. **I talen opfordrer han den danske befolkning til at forsætte kampen og sabotagen. Talen stod dermed i modsætning til Buhls tale og var indirekte en opfordring til at modarbejde regeringens politik.** Christmas Møller var tidligere på året flygtet til London, hvorfra han via BBC's radio flere gange opfordrede den danske befolkning til at bekæmpe besættelsesmagten. Han havde hele tiden været modstander af den aktive samarbejdspolitik, og i foråret 1942 var han, sammen med den kommunistiske Aksel Larsen, medstifter af det illegale blad Frit Danmark.

Centrale metoder:

Erindringshistorie, for mere info: <https://historiskmetode.weebly.com/>

Tidslinje:

Før besættelsen

1932: Den daværende Radikale udenrigsminister P. Munch udtaler den 27. juni til den danske presse, at det ikke gavner at tage "en alt for lidenskabelig partitagen herhjemme overfor Hitlerfolkene. Det gavner aldrig at være alt for ubehagelig over for folk, man måske senere skal til forhandlings- bordet med." Udtalelsen bliver ofte brugt til at markere, at en dansk

tilpasningspolitik begyndte otte år før selve besættelsen af Danmark. P. Munchs holdning blev udgangspunktet for den forsigtige danske udenrigspolitik i 30'erne, der handlede om at føre lav profil. Danmark var nemlig neutral og forsøgte at bevare og videreføre den neutralitetspolitik, som man havde haft held med under Første Verdenskrig.

P. Munch var klart indstillet på, at Danmark hverken kunne eller skulle forsvare sig militært mod Tyskland. Han havde den holdning, at Danmark burde erklære sig permanent neutralt, reducere sit forsvar til et absolut minimum og i stedet udbygge et socialt og kulturelt fællesskab i folket, der kunne modstå en eventuelt fjendtlig besættelse af landet.

1933: Den 30. januar kommer Adolf Hitler til magten i Tyskland.

1935: Den daværende statsminister Thorvald Stauning udtaler den 5. december i bladet Folketingstidende, at "Dansk Presse bør hverken ved Fornærmelser eller paa anden Maade kaste sig over ansvarlige politiske Ledere i andre Lande og ejheller blande sig i andre Landes politiske Forhold." Stauning ville gerne bevare et godt forhold til Tyskland, så det danske landbrug og den danske industri ikke mistede et vigtigt eksportland. Danmark befandt sig nemlig i løbet af 1930'erne i den værste økonomiske krise, siden industrialiseringen begyndte.

1937: Thorvald Stauning holder sin berømte "lænkehundstale" den 8. marts, hvor han taler imod et nordisk forsvarsforbund. Danmarks militær er i ringe forfatning, og nogle kritikere i Sverige mener, at Danmark som nabo til Tyskland har et forsvarsmæssigt ansvar over for de andre nordiske lande. Stauning var meget imod denne tanke og undrer sig i talen over, om Danmark har "faaet overdraget Opgaven som Lænkehund eller anden Vagtopgave paa Nordens Vegne".

1939: Det danske nazistparti, Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti (DNSAP), blev valgt ind i Folketinget med tre mandater. Den relativt lave opbakning til nazismen i Danmark viser, at flertallet af danskerne havde tillid til det demokratiske system i krisetider. Over 90% af vælgerne stemte på de gamle partier ved valget og valgte dermed ikke at give opbakning til antidemokratiske partier.

1939: Danmark underskriver en ikke-angrebspagt med Tyskland den 31. maj. Danmark var det eneste nordiske land, der underskrev en ikke-angrebspagt med Tyskland. Tyskland ønskede

med fredspagten at demonstrere en vilje til fred. Pagten var altså en del af Tysklands propaganda.

1940: Den 1. januar udtaler statsminister Thorvald Stauning i en radiotale, at Danmark vil søge at bevare sin neutrale status grundet landets geografiske placering og relativt lille hær. Danmark forsøgte således at videreføre sin neutralitetspolitik fra Første Verdenskrig, hvor det lykkedes at holde Danmark uden for krigen.

Besættelsen

1940

9. april: Danmark bliver besat af Tyskland klokken lidt over 4 om morgenen. Tyskerne kræver med det samme, at Danmark kapitulerer. Efter få timers kamp beslutter regeringen og kongen i samråd i protest at acceptere tyskernes krav om overgivelse.

Besættelsen af Danmark kaldes "Operation Weserübung", hvilket er kodenavnet for angrebet på Danmark og Norge.

Angrebet på Danmark var et led i besættelsen af Norge. Målet for tyskerne var at forhindre briterne i at besætte de norske havne ud mod Nordsøen mellem Danmark og England. Fra Norge ville Tyskland nemlig have mulighed for at angribe Storbritannien med ubåde. Tyskerne ville derudover også sikre sig den svenske jernmalm, som skulle eksporteres til Tyskland for at opretholde deres krigsindustri.

Den danske konge og regering udsendte et opråb til befolkningen, hvori man forbød enhver modstand mod besættelsestropperne, krævede "ro og orden" og indskærpede pligten til at adlyde "alle, der har en myndighed at udøve". Dette markerer den officielle begyndelse for samarbejdspolitikken.

Statsminister Thorvald Stauning danner samme dag en ny samlingsregering, hvor han inviterer tre medlemmer fra Det Konservative Folkeparti og Venstre til at gå med i regeringen. På den måde ville man sikre, at partierne i Danmark arbejdede sammen under besættelsen, og at der således også var flere partier, der kunne tage et eventuelt ansvar for krigen og forholdet til Tyskland.

8. juli: Erik Scavenius bliver udenrigsminister og afløser P. Munch. Scavenius ønskede at føre en mere aktiv udenrigspolitik, der skulle udvikle et tættere samarbejde med Tyskland. Dermed bryder Danmark med den form for afventende udenrigspolitik, som P. Munch havde ført. For Scavenius handlede det om at få Danmark så uskadt igennem krigen som muligt, hvilket blandt andet indebar, at han offentligt roste det tyske militærs sejr for at takkes tyskerne.

Scavenius er efterfølgende blevet en omdiskuteret politiker, fordi nogle mener, han gik for langt i samarbejdet med Tyskland. Andre mener, at han førte en nødvendig og forsvarlig politik, der bevarede Danmarks selvstændighed.

1. september: Den store "store alsangssøndag" afholdes flere steder i landet, hvor hundredetusinder af mennesker deltager. Det skabte bekymring hos besættelsesmagten, at så mange mennesker blev samlet, og tyskerne forsøgte derfor at bestemme, hvilke sange der blev sunget, så der ikke blev skabt en oprørske stemning mod tyskerne.

Denne dag bliver ofte betragtet som en vigtig dag, hvor danskere forsøgte at skabe nationalt sammenhold gennem fædrelandsfortællinger og sange om dansk identitet.

1941

22. juni: Tyskland angriber Sovjetunionen. Dagen efter kræver besættelsesmagten, at ledende kommunister skal interneres uden grundlovsforhør. Derfor iværksætter politiet i Danmark en interneringsaktion, som gør, at mange kommunister blev fanget og kun få undslap eller gik under jorden.

Ud fra en udleveret liste på 72 navngivne personer, anholdt det danske politi hele 339 ledende kommunister, heriblandt kendte navne som forfatterne Hans Scherfig, Martin Andersen Nexø og Hans Kirk. De fleste blev arresteret og indsat i Horserødlejren i Nordsjælland. Det vil altså sige, at det danske politi anholdt langt flere personer, end der stod på den udleverede liste. Derfor er aktionen i eftertiden af flere historikere kaldet "overivrig".

22. august: Den danske regering vedtager i Rigsdagen den såkaldte Kommunistlov. Loven indeholder et forbud mod al kommunistisk virksomhed og organisation i landet. Loven forbyder: "Alle kommunistiske Foreninger og Sammenslutninger", og de allerede bestående

”vil straks være at opløse”. Derudover straffes med tilbagevirkende kraft al ”Kommunistisk Virksomhed eller Agitation af enhver art (...) uanset om der foreligger Tilslutning til nogen Forening” med ”Bøde, Hæfte eller Fængsel indtil 8 Aar”.

Kommunistloven er et grundlovsbrud, fordi den modsiger den ellers grundlovssikrede forsamlingsfrihed, der blev indført med Grundloven i 1849. Meningen med kommunistloven var at sætte kommunisterne ud af spillet, og loven fik blandt andet den konsekvens, at det kommunistiske Arbejderbladet blev lukket, og det danske kommunistiske parti (DKP) blev ulovligt.

Kommunistloven medførte, at der nu opstod små illegale undergrundsmiljøer, der forsøgte at gøre modstand mod tyskernes stigende krav og dermed vise omverdenen, at Danmark ikke var på tyskernes side.

Oktober: Der blev etableret en illegal bladvirksomhed, der senere udkom under navnet Land og Folk. Bladet fik stor betydning for den illegale bladvirksomhed i Danmark, fordi de var i stand til at mobilisere enormt mange kræfter i arbejdet. Bladet blev udgivet af Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). Mod slutningen af besættelsen udkom bladet i et oplag på hele 120.000.

25. november: Regeringen i Danmark vedtager efter tysk pres Antikomintern-pagten. Pagten gjorde, at Danmark definerede sig som en stat, der var i opposition til den internationale kommunisme og dens ledelse, Komintern. Danmark turde ikke afslå pagten af frygt for en forværring af det dansk-tyske forhold. Pagten forstærkede sammen med kommunistloven de illegale virksomheder i Danmark, der gik imod samarbejdspolitikken, fordi det nu i endnu højere grad handlede om at vise og signalere over for omverdenen, at Danmark ikke allierede sig med Tyskland, selvom man forbød kommunismen.

1942

3. maj: Statsminister Thorvald Stauning dør, og Vilhelm Buhl overtager posten som statsminister.

2. september: Den daværende statsminister Vilhelm Buhl holder en antisabotagetale i radioen og opfordrer danskerne til at stoppe sabotagen og ikke gøre modstand mod den tyske besættelsesmagt.

6. september. Den konservative John Christmas Møller holder en tale fra BBC i London, hvor han forsvarer sabotagen og opfordrer den danske befolkning til at fortsætte modstanden mod den tyske besættelsesmagt.

9. november: Erik Scavenius bliver efter tysk pres udnævnt til både udenrigs- og statsminister.

1943

23 marts: Der bliver afholdt Folketingsvalg i Danmark, hvor hele 89,5% af landets befolkning afgiver deres stemme, hvilket er den højeste stemmeprocent nogensinde i danmarkshistorien. Valgets vindere blev de etablerede fire gamle partier (Venstre, Det Konservative Folkeparti, De Radikale og Socialdemokratiet). Danmarks nazistiske parti DNSAP opnåede ingen fremgang, og folk lyttede heller ikke til det nu ulovlige parti DKP's opfordring om at stemme blankt. Valget bliver derfor ofte fremhævet som den danske befolknings forsvar for demokratiet og den indgåede samarbejdspolitik med Tyskland.

2. februar: Tyskland taber slaget ved Stalingrad. Tyskland mister over 800.000 soldater ved fronten, mens Sovjetunionens mister over en million soldater (døde, sårede og savnede talt sammen). Slaget ved Stalingrad blev et afgørende vendepunkt i Anden Verdenskrig. Mange mistede nu troen på, at Tyskland ville vinde krigen.

August: Der udbryder strejker i august i hele landet, begyndende i Odense og Esbjerg. Dette kalder man Augustoprøret. Oprøret markerer et stemningsskift i den danske befolkning, der efter at Tyskland ser ud til at tabe krigen udvikler større sympati for modstandsbevægelsen.

Uroen blandt den danske befolkning når et højdepunkt med stigende sabotager, demonstrationer og illegale bevægelser. Dertil stiller Tyskland en række vidtgående krav til den danske regering, der blandt andet indeholder:

En genindførelse af dødsstraf for at ramme sabotører og sabotagevirksomhed.

En pålagt spærretid, så folk ikke måtte befinde sig ude om aftenen.

Et forbud mod strejker og sammenstimlen.

Pressecensur under tysk medvirken (forhåndscensur).

29. august: Den danske regering afslår de tyske krav, og den 29. august svarer Tyskland igen ved at indføre undtagelsestilstand i landet. Samarbejdspolitikken mellem Danmark og Tyskland er brudt sammen.

Augustoprøret og de efterfølgende tyske krav fik den konsekvens, at de danske politikere bryder endeligt med Tyskland. Regeringen, Rigsdagen og kongen opsagde med andre ord sine funktioner. Der var nu ikke længere nogen tvivl om, hvem der egentlig regerede i Danmark – nemlig besættelsesmagten.

Dog fortsatte departementscheferne deres virke og holdte statsadministrationen kørende af hensyn til befolkningen. Departementschederen fortsatte på den måde samarbejdspolitikken med tyskerne, dog nu uden en regering, der kunne tage ansvar for samarbejdet.

Undtagelsestilstanden blev ophævet igen i oktober.

16. september: Danmarks Frihedsråd bliver dannet. Rådet bliver sammensat af forskellige ledere fra modstandsgrupperne, og deres mål var at koordinere en fælles modstand og påvirke holdningen i den danske befolkning gennem illegale blade og bøger. Medlemmerne i Danmarks Frihedsråd var hemmeligholdte, men fordi flere begyndte at følge deres råd, blev de anset som en form for underjordisk regering.

Danmarks Frihedsråd fungerede som en form for paraplyorganisation for modstandsbevægelsen, der skulle koordinere og ensarte kommunikationen fra modstandsbevægelsen til befolkningen.

Dannelsen af Frihedsrådet blev markeret ved udgivelsen af pjecen Naar Danmark atter er frit i november, hvori det bliver fremlagt, at der efter krigen skal være et retsopgør med danske personer, der havde valgt at gå i tysk tjeneste. Derudover bliver det i pjecen gjort klart, at demokratiet efter krigen skal indføres.

1.-2. oktober: Tyskland begynder en aktion mod 7.000 danske jøder. Over 400 jøder blev sendt til koncentrationslejren i Theresienstadt, hvoraf 52 omkom.

Moderate tyskere havde før aktionen røbet planen til danske socialdemokrater, så lidt under 7000 jøder blev reddet ved en redningsaktion, hvor de blev sejlet til det neutrale Sverige.

1944

Januar: Den 4. januar bliver digterpræsten Kaj Munk dræbt af tyskerne som et led i den såkaldte "modterror", hvor tyskerne begyndte at lave clearingsmord på civilbefolkningen i de besatte lande.

Kaj Munk havde offentligt givet udtryk for antinazistiske holdninger gennem sine prædikener og havde i 1942 udgivet det berømte skuespil Niels Ebbesen, der blev beslaglagt og forbudt at opføre, fordi værket rummer en kritik af besættelsesmagten. Tyskerne havde derefter holdt nøje øje med Kaj Munks færden indtil mordet.

Kaj Munk, og ikke mindst Niels Ebbesen-skikkelsen, var under besættelsen blevet et folkeligt symbol for fælles modstand mod besættelsesmagten.

Juni-juli: En større folkestrejke udbryder i København. Store dele af byen strejker, og Schalburgkorpset begynder at skyde tilfældigt i gaderne. Besættelsesmagten sætter derfor København i undtagelsestilstand og belejrer byen.

Strejken ophører, efter at tyskerne giver indrømmelser til københavnernes.

6. juni: De allierede styrker iværksætter D-dag og går i land i Nordfrankrig (Normandiet). Målet var at befri Europa fra den tyske besættelse. Dette var med til at øge optimismen og troen på, at krigen snart ville slutte. Af samme årsag oplever modstandsbevægelsen også et stigende medlemstal i denne periode.

19. september: Tyskland anholder 2.000 danske betjente og sender dem i koncentrationslejr. Mange betjente når at gå under jorden, og en del af dem bliver efterfølgende medlemmer i modstandsbevægelsen. Det danske politi bliver efter begivenheden opløst.

Til erstatning for det danske politi opretter tyskerne det såkaldte Hipo-korps (Hilfspolizei).

Oktober: Forlaget Folk og Frihed udsender antologien Der brænder en Ild i 8500 illegale eksemplarer. Heri indgår blandt andet forfatteren og kommunisten Martin A. Hansens forsvar for stikkerlikvideringer med teksten "Dialog om Drab og Ansvar". Bogen bliver ofte karakteriseret som Danmarks første egentlige stykke modstandslitteratur.

1945

4.-5. maj: Tyskland kapitulerer i Holland, Nordvesttyskland og Danmark. Det meddeles over radioen fra BBC. Bornholm bliver derefter besat af sovjetiske styrker, som først forlader øen uden konflikt i 1946.

Dagen efter, den 5. maj, bliver i dag fejret som Danmarks befrielse. Denne dag trådte den nye regering om formiddagen frem og bestod af 9 ministre fra modstandsbevægelsen og 9 ministre fra de fire store partier, der havde ledet landet før sammenbruddet i 1943. Vilhelm Buhl blev igen indsat som statsminister. Denne regering bliver kaldt "Befrielsesregeringen", og den sad ved magten frem til valget i oktober 1945.

Danmark havde siden den 29. august været uden regering. Politiske partier havde sammen med modstandsbevægelsen forhandlet sig frem til en befrielsesregering, som skulle overtage regeringsmagten, når befrielsen indtraf. Der var enighed om, at befrielsesregeringen skulle være midlertidig. Derfor blev der udskrevet valg i oktober et par måneder efter befrielsen.

9. maj: Rigsdagen åbner igen, og det danske demokrati kan fortsatte sit virke med næsten samme styrke som før krigen.

Efter besættelsen

Maj 1945: Det såkaldte "uformelle retsopgør" finder sted i Danmark. Modstandsbevægelsen kom i dagene efter befrielsen til at stå for at internere folk, der ifølge dem havde hjulpet tyskerne under besættelsen. Det kunne være såkaldte landssvigere eller tyskerpiger. Over 40.000 personer blev interneret under det, man kalder for "det uformelle retsopgør". Formålet med aktionerne var at forhindre, at en ophidset dansk befolkning selv begyndte at udøve selvjustits. De fleste tilfangetagne blev frigivet efter kort tids indespærring.

Juni 1945: Et juridisk retsopgør følger i juni 1945, efter man får lavet et tillæg til straffeloven, der indførte dødsstraf for landsforræderi med tilbagevirkende kraft. Det kunne f.eks.gælde for dem, der gik i tysk krigstjeneste. De fleste, der blev dømt, var danskere i tyske koncentrationslejre, der havde udført drab og tortur. Få forretningsfolk blev dømt til at tilbagebetale de penge, de havde tjent på deres leverancer til Tyskland under besættelsen.

I alt blev 30.000 interneret, og 13.000 blev dømt. Der blev udstedt en del dødsdomme, hvoraf størstedelen blev benådet. Dog blev 46 henrettet.

30. oktober 1945: Der afholdes Folketingsvalg i Danmark. Venstre vandt valget og dannede efterfølgende regering. Valget markerer en tilbagevenden til en politisk orden, hvor de fire store partier, Venstre, De Radikale, Socialdemokratiet og De Konservative, blev de største partier. Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) oplevede fremgang (12,5% af stemmerne), mens danskerne fravalgte repræsentation i Folketinget fra modstandsbevægelsen.

VIGTIGE BEGREBER

Erindringspolitik: Forsøg på at opretholde, bearbejde eller omdanne eksisterende erindringsfællesskaber, kan man karakterisere som erindringspolitik. Erindringspolitik er en form for magtudøvelse og betegner den særlige form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser. Erindringspolitik er et felt, hvor der føres magtkamp om, hvad der skal huske og hvad der skal glemmes.

Mundtlige kilder: Interview med øjenvidner til historiske begivenheder. Mundtlige kilder adskiller sig fra andre typer historiske kilder, fordi man som interviewer er med til at skabe kilderne, samtidigt med at man bruger dem.

Den store historie: Brede og overordnede historiske udviklingslinjer. Her er de ikke fokus på det enkelte menneskes historie men i stedet på et helt lands eller store gruppers historie. Den store historie kaldes også makrohistorie.

Den lille historie: Enkelte mennesker livshistorie eller familierhistorier. Den lille historie kaldes også mikrohistorie.

Aktualisering: Når historien fortolkes på en bestemt måde, for at forstå eller legitimere hvordan man skal handle i nutiden. Dette kan ses på forskellige måder eksem-

pelvis ved at bruge historiske eksempler som belæg for sine argumenter eller ved at iscenesætte sig selv på bestemte erindringssteder, der bærer et bestemt historisk budskab for modtagerne.

Historiebevidsthed: Samspillet mellem et menneskes fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning.

Historiebevidsthed er ikke noget man kan vælge at have eller ikke at have, men er derimod et menneskeligt grundvilkår, som gør at man kan fungere som individ og medlem af en gruppe.

Ved at fortolke fortiden kan vi forstå vores nutid, og samtidigt er fortolkningen af fortiden også med til at forme vores forventninger til fremtiden.

Konsensusfortælling eller konsensusmyte: En fortolkning og formidling af besættelsestiden, der lægger stor vægt på danskerne som et enigt folk, der stod samlet mod besættelsesmagten og spillede forskellige roller i modstanden mod tyskerne. Konsensusfortællingen blev etableret i tiden omkring befrielsen og har været dominerende i historiografien og den brede erindring frem til slutningen af 70'erne. Sidenheden er konsensusfortællingen blevet bredt kritiseret af historikere, for at give et alt for enigt billede af danskerne under besættelsen.